

Tien adviezen voor zon en wind in Gelderland

8 november 2018

Projectteam Alex de Meijer, Otto Hettinga, Pim de Ridder

Tot stand gekomen in opdracht en met financiering van de provincie Gelderland

Introductie

Energietransitie. Slechts één woord, maar toch: een mega-opgave! We hebben daarvoor het enthousiasme van de voorlopers en innovators nodig en de investeringen van de overheid, bedrijven én de groeiende coöperatieve beweging. Noodzakelijk zijn heldere en houdbare afspraken en inspirerende leiders, om het bedrijfsleven, de politiek en de héle samenleving mee te trekken. En we moeten steeds nadenken over hoe weerstanden overwonnen kunnen worden, en daarnaar handelen.

Tien adviezen

In de energietransitie zullen wind- en zonneparken het komende decennium een grote rol spelen. De wijze waarop (het proces naar) realisatie plaatsvindt is bepalend voor het succes en de maatschappelijke acceptatie. Deze in opdracht van de provincie Gelderland opgestelde tien adviezen kunnen als leidraad dienen voor overheden en alle betrokken stakeholders bij het realiseren van windparken en zonnevelden. Specifiek voor gemeenten wordt eind 2018 nog een praktische handreiking opgesteld.

Proces

De tien adviezen zijn tot stand gekomen in samenwerking met vele partijen in Gelderland (zie pag. 11). Het projectteam, bestaande uit Alex de Meijer, Otto Hettinga en Pim de Ridder, heeft de inbreng van al deze partijen gebundeld en hieruit de tien adviezen gedestilleerd. De adviezen betreffen in eerste instantie nieuwe trajecten en projecten, maar zijn zeker ook nog bruikbaar bij lopende processen.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk staan de tien adviezen. In het tweede hoofdstuk is een toelichting per advies te vinden. Tot slot in het derde hoofdstuk een verantwoording van hoe de tien adviezen tot stand zijn gekomen en welke partijen er aan meegewerkt hebben.

Hoofdstuk 1 De tien Adviezen

Drie kernadviezen

Om in de toekomst acceptatie van de noodzaak en draagvlak voor windenergie en zonneparken te krijgen, komen we om te beginnen tot drie kernadviezen:

1. Een wind- of zonnepark start altijd met procesparticipatie

Investeer in het betrekken van alle belangrijke stakeholders op provinciaal, regionaal en gemeentelijk niveau bij het ontwikkelen van energiebeleid, het vaststellen van de opgave voor wind en zon en visies voor het energielandschap. Start bij concrete projecten meteen bij de initiatiefase met procesparticipatie. Tijdens deze fase worden nut en noodzaak van de opgave en de overwegingen voor de locatiekeuze en -grootte met omwonenden en andere betrokkenen doorgenomen. Vervolgens kan worden gesproken over (randvoorwaarden op het gebied van) inpassing, beperken van hinder, delen in de lusten e.d. Onderzoek naar en invulling van de mogelijkheden voor lokaal eigenaarschap hoort hier ook bij. Door helder beleid te maken, kunnen gemeenteraden en Provinciale Staten planologische medewerking afhankelijk maken van een goed participatieproces.

2. Ambitie 50% lokaal eigendom

Voor de maatschappelijke acceptatie is het van belang dat het eigenaarschap en de opbrengst van wind- en zonneparken meer in de omgeving landen. In de 'Voorstellen voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord' staat als ambitie: "50 procent van de productie van wind en zon op land komt in eigendom van de lokale omgeving". Dat vergt óók mee investeren en risico lopen. Lokale energiecoöperaties zijn passende partijen om dit te organiseren, maar ook andere organisatiemodellen zijn mogelijk. Maatwerk is nodig, waarbij een uitdaging is het betrekken van brede lagen van de bevolking zonder sociale uitsluiting.

3. Visie voor wind- en zonneparken in onze leefomgeving

Moderne windturbines hebben een landschap-overstijgende impact en kunnen overlast veroorzaken. Zonneparken beïnvloeden de lokale landschapsbeleving en het grondgebruik. De ontwikkeling van wind- en zonneparken mag daarom niet louter aan de initiatiefnemers worden overgelaten. Maak op gemeentelijk, regionaal en provinciaal niveau gecombineerde visies voor de energie- en landschapsopgave, zo mogelijk gekoppeld aan andere gebiedsopgaven. Vertaal deze visies in gemeentelijk en provinciaal beleid dat sturing geeft aan hoe en waar windenergie en zonneparken (kunnen) worden gerealiseerd. Dit als onderdeel van de totale energietransitie.

Aanvullende adviezen

4. Omgeving laten delen in de lusten

In de windsector zijn de afgelopen jaren diverse middelen ontwikkeld om de opbrengst (deels) in de omgeving te doen landen. De volgende middelen zijn gangbaar:

- A. mensen mee laten investeren en profiteren (in geld en/of stroom) door de uitgifte van obligaties, aandelen e.d.;
- B. een bijdrage voor de directe omgeving, met varianten als gesocialiseerde grondcontracten¹, omgevingsfondsen en individuele tegemoetkomingen;
- C. werk voor het project waar mogelijk lokaal en regionaal uitbesteden.

Voor zonneparken is deze ontwikkeling nog pril.

Rekening houdend met betaalbaarheid en als uitkomst van de procesparticipatie, is de uiteindelijke keuze altijd maatwerk. Overheden kunnen de voorwaarden hiervoor opnemen in hun beleid. Waak ervoor dat projecten niet te complex of te duur worden gemaakt.

5. Eén opgave voor grootschalige wind én zon

In Gelderland wordt de opgave voor energieneutraliteit uitgewerkt in zes Regionale Energiestrategieën (RES'en). In lijn met het landelijk Klimaatakkoord is het logisch om in deze RES'en voor grootschalige opwekking met wind- en zonne-energie de gezamenlijke opgave vast te leggen (dus nog 'techniekneutraal'). Dat biedt de mogelijkheid om per gebied tot een best passende combinatie van wind en zon te komen. Daarbij is het ontwerpen vanuit tussendoelstellingen voor 2023 en 2030 essentieel. Enerzijds om voortgang te boeken met ambitieuze haalbare tussendoelen, anderzijds om in te kunnen spelen op toekomstige innovatie. Voor wind en zon ontwerpen vanuit de einddoelstelling voor energieneutraliteit verlamt het proces en daarmee de daadkracht om nu stappen te nemen.

6. Ontwerpen met gemeenten sámen

Veel gehoord: windturbines worden altijd aan de gemeentegrens geplaatst. Gelet op de doelstelling voor 2030², adviseren wij de globale locatiebepaling voor windturbines bovengemeentelijk te laten plaatsvinden. Daarbij blijft advies 1 wel van toepassing: betrek hierbij de belangrijke stakeholders. Alleen zo kan optimaal rekening gehouden worden met de leefomgeving en het landschap en kunnen sommige gebieden worden ontzien.

7. Energielandschappen ontwerpen

Anders dan bij wind kunnen grootschalige zonneparken veelal wel op gemeentelijk of lokaal niveau gerealiseerd worden. Benutten van de 'zonneladder' voor zuinig ruimtegebruik is daarbij verstandig. Functiecombinaties zijn interessant (daar zijn al mooie en goede voorbeelden van) en een 'goed' ontwerp is essentieel. Er is echter een relatie tussen wind en zon: gezamenlijk is er kans op een goedkopere en beter gebalanceerde netinpassing. Er is daarom veel voor te zeggen om bij bovengemeentelijke samenwerking óók grootschalige opwekking van zonne-energie mee te nemen. Er kunnen enkele echte energielandschappen worden ontworpen, waar vroegtijdig geïnvesteerd kan worden in een nieuwe netaansluiting en waar voldoende middelen beschikbaar zijn om de omgeving te 'compenseren'.

---

¹ bij een gesocialiseerd grondcontract profiteren alle grondeigenaren (en woningbezitters) in het plangebied naar rato mee van de grondvergoeding voor de windturbines.

² Denk hierbij (indicatief) aan circa 500 windturbines en 3.000 MW zonnevelden in Gelderland.

8. Kennisdelen en samenwerken voor goed ingerichte processen

Bij veel wind- en zonneparken ontstaat verzet als beoogde plannen concreet worden en in de 'achtertuin' zijn gepland. Politici moeten dan kiezen tussen de duurzaamheidsdoelstelling en de steun van bewoners. De uitdaging is vorm te geven aan zowel de energietransitie als de kwaliteit van de leefomgeving. Het kan veel 'tegenwind' schelen als in zorgvuldig ingerichte (gebieds)processen vroegtijdig commitment en acceptatie wordt verkregen. Om dat te bereiken kunnen overheden, coöperaties en ontwikkelaars samenwerken, ervaring uitwisselen en teams inzetten met diverse deskundigheden en netwerkters. Gemeenten kunnen zelf een actieve rol innemen en het proces tussen ontwikkelaars, bewoners en andere stakeholders faciliteren, waar mogelijk in samenwerking met de lokale energiecoöperatie.

Adviezen voor nadere uitwerking

9. Inzet landschapsfonds voor versterken waardevolle landschappen

Gezien de omvang van de opgave, en ondanks pogingen de fraaiste landschappen te ontzien, ontkomen we misschien niet aan impactvolle inbreuken op de beleving van de nationale landschappen, het Gelders Natuurnetwerk, Groen Ontwikkelingsgebied of waardevolle open gebieden. In dat geval is - naast zo goed mogelijke lokale inpassing van het project - éxtra landschapsversterking in die waardevolle landschappen een vereiste. Vragen die nadere uitwerking verdienen: hoe is de verhouding met de tegemoetkoming voor de omgeving en een omgevingsfonds vanuit een project, wie beoordeelt de landschapsaantasting en op welke wijze, de financiering...

10. Provinciale voorziening voor kennisuitwisseling en procesondersteuning

Stel een team van experts en ervaringsdeskundigen aan om regio's en gemeenten te ondersteunen bij de realisatie van grootschalige wind- en zonprojecten. Zij kunnen coachen en strategisch adviseren op gebieden als het bestuurlijk borgen van lokaal eigenaarschap, kennisuitwisseling over RO- en vergunningsprocessen specifiek voor wind en zon, het betrekken van stakeholders en participatieprocessen.

Voor effectieve uitwisseling kan een Community of Practice voor gemeenten worden gestart. Uitgangspunt is een beweging van de lerende organisatie waarbij opgebouwde kennis en kunde bijdraagt aan de versnelling (opbouw van maatschappelijk organisatievermogen).

Hoofdstuk 2 Toelichting op de adviezen

Bij 1. Een wind- of zonnepark start altijd met procesparticipatie

Procesparticipatie is helemaal in lijn met de op stapel staande Omgevingswet, het hoort bij een open, democratische samenleving. Het is de beste manier om positieve maatschappelijke krachten, creativiteit en zoveel mogelijk (lokaal) beschikbare kennis en kunde te benutten, om zo tot betere en gedragen oplossingen te komen. Het is de manier om vroegtijdig verschillende belangen tegen elkaar af te wegen, waar mogelijk tot win-win-situaties te komen en negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. Bij windenergie en zonnenvelden is het ook de beste manier om om te gaan met weerstand, die immers primair voortkomt uit betrokkenheid van mensen bij hun leefomgeving.

In elk geval de volgende belangen dienen, van lokaal tot provinciaal niveau op geëigende wijze, zo goed mogelijk vertegenwoordigd te worden:

- bewoners (enerzijds omwonenden en bijv. dorpsraden, anderzijds in duurzaamheid geïnteresseerden en verenigingsleven);
- grondeigenaren, landbouw, waterbeheerders;
- vertegenwoordigers voor natuur, landschap, cultuurhistorie, recreatie;
- energiecoöperaties;
- bedrijfsleven;
- zo mogelijk de jongeren en het onderwijs niet vergeten!

Ook energiebedrijven, netbeheerders én ontwikkelaars van zon en wind moeten betrokken worden voor optimale planvorming.

Essentieel is het tenslotte om gedurende het proces de gemeenteraden en Provinciale Staten goed te betrekken. Zij moeten immers de plannen uiteindelijk formeel vaststellen en krijgen daarbij ook te maken met verontruste burgers.

Ter aanvulling een advies aan overheden: ga altijd na of initiatiefnemers de gedragscodes uit hun sector hebben onderschreven. Op dit moment is dat de 'Gedragscode draagvlak en participatie' van de NWEA c.s., in de zonnector wordt een gedragscode ontwikkeld.

Bij 2. Ambitie 50% lokaal eigendom

Als de wil aanwezig is, is het halen van deze ambitie bij nieuwe projecten heel vaak mogelijk. Hóe lokaal eigendom geborgd c.q. verwezenlijkt kan worden, komt uitgebreid aan de orde in de Handreiking voor gemeenten, die op dit moment wordt geschreven door de GNMF. Het is daarbij goed te weten dat voor het ontwikkelen van grootschalige wind- en zonneprojecten door beginnende energiecoöperaties sinds januari 2018 een revolverend fonds bestaat bij Oost NL. Begin 2019 komt er - in overleg met REScoopNL - ook zo'n voorziening bij het Nationaal Groenfonds. Er zijn verschillende organisaties die professionele ondersteuning kunnen bieden bij het realiseren van lokaal (coöperatief) eigendom.

Bij 3. Visie voor wind- en zonneparken in onze leefomgeving

Brede visies zijn helemaal in lijn met het recente kabinetsperspectief op de in ontwikkeling zijnde Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Enkele citaten daaruit:

“We hebben in Nederland plannen nodig, die vanuit een meer geïntegreerde benadering tot stand komen. Plannen, waarin direct vanaf het begin meerdere belangen worden meegenomen. Deze plannen hebben een streepje voor op enkelvoudige, sectorale plannen.”

“Wat de optimale balans is tussen bescherming en ontwikkeling, tussen concurrentiekracht en leefbaarheid, verschilt van gebied tot gebied. Dit maakt ook dat sommige belangen in een gebied

zwaarder wegen dan andere belangen, waardoor de aanpak van een opgave in het ene gebied anders kan zijn dan in een ander gebied. Daarom is het noodzakelijk om te kijken naar de kenmerken en identiteit van gebieden.”

Bij 4. Omgeving laten delen in de lusten

Delen in de opbrengst en lokaal eigenaarschap zijn géén tovermiddel om weerstanden weg te nemen. Respect voor omgevingsbelangen en goede procesparticipatie moeten altijd voorop staan. Als dat niet op goede wijze gebeurt, kan een aanbod om te delen in de opbrengst zelfs als omkopen worden ervaren. Anderzijds hóórt een aanbod aan de omgeving inmiddels bij een goed doorlopen proces voor wind- én zonneparken. Mensen zijn daarbij prima in staat om te begrijpen wat fair is, ook rekening houdend met betaalbaarheid vanuit het project, mits voldoende inzicht wordt geboden in kosten en baten.

Wat betreft omgevings-, landschaps-, duurzaamheids-, gebieds- of windfondsen die vanuit een project (mee) gefinancierd worden: de reikwijdte ervan in afstand tot het project, inleg en bestedingsdoelen zijn altijd maatwerk en onderwerp van overleg met de omgeving. Voorbeelden worden genoemd in de Handreiking. Het is verstandig om in het overleg met de omgeving te overwegen de besteding van deze fondsen in de eerste plaats ten goede te laten komen aan de energietransitie. Deze transitie is een enorme opgave waarvoor in elke omgeving concrete projecten te formuleren zijn. Het is bij projecten die profiteren van de SDE+-regeling beter uit te leggen dan besteding aan andere doelen.

Bij 5. Eén opgave voor grootschalige wind én zon

Er zou een bepaalde logica in zitten als een benadering werd ontwikkeld niet alleen voor wind en zon maar voor álle grootschalige grondgebonden opwekking. Dan zou dus ook biomassa (hout, energiegewassen, mestvergisting...) meegenomen moeten worden, en misschien geothermie. Dát is voor dit moment echter te ingewikkeld en de parallellen zijn niet zo groot als die tussen wind- en zonneparken. Zowel op nationaal als op Gelders niveau wordt daarom nu vooral naar de combinatie van wind en zon gekeken.

Het kabinet schrijft hierover in zijn appreciatie van het ontwerp-Klimaatakkoord: “Een goede ruimtelijke inpassing van de extra benodigde capaciteit is ook op land van groot belang. Het kabinet onderschrijft het belang om ruimte te bieden aan lokale afwegingen ten aanzien van de ruimtelijke inpassing van zonne-energie en wind op land, met als doel meer maatschappelijk draagvlak voor hernieuwbare elektriciteit op land te realiseren. Het voorstel om voor meer grootschalige productie (>15 kW) van hernieuwbaar op land in het uiteindelijke Klimaatakkoord een techniekneutrale opgave vast te stellen, waaraan door de Regionale Energiestrategieën (RES) eind 2019 concreet invulling wordt gegeven, ondersteunt het kabinet dan ook van harte. De RES zijn een middel om de ruimtelijke inpassing van de transitie op een samenhangende manier vorm te geven, met betrokkenheid van alle belanghebbende partijen en burgers.”

Bij 6 en 7. Ontwerpen met gemeenten sámen - energielandschappen

Soms kan samen ontwerpen op basis van gelijkheid gebeuren, bijvoorbeeld één groter energielandschap op het grondgebied van twee of drie gemeenten samen. Maar bij samenwerking tussen gemeenten moet nadrukkelijk ook gedacht worden aan ‘elkaar wat gunnen’ en ‘elkaar helpen’. Niet elke gemeente kan op eigen grondgebied de energieopgave halen; zo zal een stad soms de omliggende gemeenten nodig hebben. Zo’n stad kan echter ook ambtelijke capaciteit vrijmaken om deze gemeenten te helpen met de energietransitie. Waarbij uiteraard goed moet worden geborgd dat gevoeligheden worden opgelost, de omliggende gemeenten mogen zich bijv. niet

overlopen voelen door de stad. Er zal breder moeten worden nagedacht over 'uitruil' tussen gemeenten die een kleiner of groter deel van de gezamenlijke energieopgave op hun grondgebied krijgen. Waarbij we overigens moeten beseffen dat energie-opwekking op eigen grondgebied ook veel vóórdelen heeft.

Voor het realiseren van een echt, omvangrijk energielandschap kan het een optie zijn dat een gemeente of de provincie het gehele voortraject trekt (gebiedsproces, MER, bestemmingsplan) en daarna tendert. Het zal meestal niet op louter overheidsgrond kunnen plaatsvinden. De inzet van aanvullend instrumentarium kan daarom nodig zijn, zoals de Wet Voorkeursrecht Gemeenten en de Belemmeringenwet Privaatrecht.

Bij 8. Kennisdelen en samenwerken voor goed ingerichte processen

Er zijn inmiddels veel goede en minder goede ervaringen met participatieprocessen bij het opstellen van energievizies en routekaarten, gebiedsprocessen om tot locatiekeuzes te komen en participatie bij concreet beoogde wind- en zonneparken. Hóe zo'n proces te ontwerpen, wat er allemaal bij komt kijken, wie welke rol op zich kan/moet nemen en hoe het te financieren, komt aan de orde in de Handreiking voor gemeenten, maar kennis delen blijft een continue proces.

Bij 9. Inzet landschapsfonds voor versterken waardevolle landschappen

Ontwikkelaars staan niet te wachten op deze regeling, ze benadrukken dat fondsen voor de directe omgeving van een project moeten worden ingezet en er óók een maatschappelijke opgave is om de kostprijs naar beneden te krijgen. Natuur- en landschapsorganisaties daarentegen vragen er met klem om. Landschapsversterking wordt dan primair gefinancierd vanuit een (bestaand, of op te richten) regionaal of provinciaal groen- of landschapsfonds. Daaraan zouden naar rato bijdragen vanuit betreffende Gelderse wind- en wellicht ook zonprojecten gestort kunnen worden. Er wordt landelijk voor gelobbyd om de kosten voor participatie en landschappelijke inpassing een geormerkt onderdeel te laten worden van de eisen van de SDE+-subsidie. Verder zou ook financiering 'van stad naar ommeland' een rol kunnen spelen in de financiering van een landschapsfonds. In het proces van de RES'en kan dit aan de orde komen: steden hebben beperkt ruimte voor wind- en zonprojecten en zijn afhankelijk van samenwerking in de regio. Daar hoort uiteraard wat tegenover te staan.

Bij 10. Provinciale voorziening voor kennisuitwisseling en procesondersteuning

De afgelopen jaren was er vanuit gemeenten en anderen veel vraag naar kennis en ondersteuning over hoe wind- en zonprojecten te organiseren, welke randvoorwaarden je kunt stellen, ontwerpprincipes, hoe een coöperatie te betrekken en zeker ook: hoe draagvlak te krijgen en behouden. De ondersteuning is nu erg versnipperd, het wiel wordt vaak opnieuw uitgevonden, de aanpak van de energietransitie is niet altijd handig en mede daardoor vallen bestuurders nog regelmatig en onnodig terug in beleid als 'de komende vier jaar geen windmolens'. Met de mogelijkheid om gebruik te maken van een goed georganiseerd ondersteuningsaanbod, waarbij verschillende deskundigen specifiek worden ingezet voor klussen waar zij goed in zijn en/of klussen in hun eigen regio, en waar ook veel wordt samengewerkt en uitgewisseld, valt een wereld te winnen.

Deze voorziening zou in eerst instantie (financieel) geborgd kunnen worden bij de provincie. In de fase waarin projecten concreet worden, kan betaling voor bijv. 50% lokaal worden belegd, en kan deze revolverend zijn (terugbetaling wanneer de projecten daadwerkelijk worden gerealiseerd).

Hoofdstuk 3 Het proces

De aanleiding

Tijdens de klimaattop van december 2015 in Parijs is overeengekomen om schadelijke emissies terug te dringen om de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 2 graden Celsius, met 1,5 graad als streefwaarde. Elk land en elke regio hebben een verantwoordelijkheid voor het terugdringen van de eigen emissies. Anders dan bij fossiele energie zal decentrale opwekking hierin een belangrijke rol spelen. Dit heeft vleugels gegeven aan een groeiende beweging van onderop om zélf energie te gaan produceren, bijv. met lokale energiebedrijven en coöperaties. Maar decentrale opwekking leidt óók tot weerstand, zodra het een duidelijk zichtbaar effect heeft op onze leefomgeving.

De schrijvers van deze tien adviezen - in 2016 de kerngroep van de GEA-Tafel Wind³ - kwamen medio 2016 tot de gedachte om, lerend van mislukkingen en van successen, voor Gelderland een werkwijze te ontwikkelen:

- waarbij politiek, bevolking en belangenorganisaties vanaf het begin een stem hebben en worden meegenomen in de lokale en regionale invulling van de energietransitie, zodat men kan begrijpen en accepteren dat windenergie echt nodig is en men waar mogelijk ook voor alternatieven kan kiezen;
- waarbij op zorgvuldige wijze wordt omgegaan met locatiekeuzes, zodat de overlast voor omwonenden zoveel mogelijk beperkt wordt, de meest kwetsbare natuur en landschappen gespaard blijven, optimale combinaties van wind, zon en energieopslag mogelijk worden gemaakt en nieuwe energielandschappen kunnen ontstaan;
- waarbij niet alleen de lasten, maar ook de lusten in de omgeving 'landen', in de vorm van (coöperatief) mede-eigenaarschap, delen in de opbrengst en werkgelegenheid.

De kerngroep van de GEA-Tafel Wind wilde sámen met alle belanghebbende partijen een Gelders Model voor windontwikkeling opstellen. Het tweeledig doel: komen tot (1) een versnelling van de realisatie van windenergie door (2) toepassing van goede vormen van participatie. De belangrijkste motivatie om tot zo'n werkwijze te komen: er komt een enorme extra opgave voor windturbines op ons af, alleen op deze wijze gaan we dat voor elkaar krijgen.

Voor het opstellen van het Gelders Model is een jaar later, juli 2017, door de Provincie Gelderland een opdracht verstrekt aan de Gelderse Natuur en Milieufederatie. De opdracht is uitgevoerd door een projectteam dat samenviel met de oude kerngroep van de GEA-Tafel Wind: Otto Hettinga, Pim de Ridder en Alex de Meijer (projectleider).

Het doorlopen proces

Meteen na de zomer van 2017 is, met ondertekening door de voorzitter van het GEA, een zeer brede groep mensen en organisaties aangeschreven die feitelijk alle belangen vertegenwoordigen die spelen bij windenergie. Gaandeweg het proces zijn nog regelmatig andere mensen en organisaties gevraagd mee te denken, in de tweede fase ook uit de zonnesector. Achteraan deze bijlage geven we een overzicht van alle betrokkenen.

Op 9 oktober 2017 vond met 57 aanwezigen een inspirerende startbijeenkomst plaats. In vijf deelsessies zijn diverse punten ingebracht die van belang waren voor de vormgeving van het Gelders Model. Door het projectteam is vervolgens een uitgebreid werkdocument gemaakt met een negental thema's, waarvan verschillende onderwerpen zijn uitgediept in enkele werksessies. Tussendoor heeft veel overleg (deels per e-mail en telefoon) plaatsgevonden met ongeveer 25 mensen uit alle

---

³ GEA staat voor Gelders Energie Akkoord. Onder de netwerkstructuur van het GEA vallen diverse 'Tafels'.

geledingen, een actief meedenkende klankbordgroep. Er zijn aparte gesprekken geweest met groene en cultuurhistorische organisaties, met gemeenten, een netbeheerder en een grondeigenaar, en met coöperaties en ontwikkelaars, om hun belang en ideeën voor het Gelders Model beter in beeld te krijgen en eventuele meningsverschillen op te lossen.

Er is aansluiting gezocht bij de GEA-tafels 'regionale samenwerking' en 'ruimte' en later ook de tafels 'zon' en 'systeemintegratie'; dit heeft niet tot de beoogde samenwerking geleid, wel is commentaar ontvangen van deze tafels op de ontwerp-teksten.

De wereld stond niet stil

In de tussentijd stond de wereld niet stil. De Nederlandse Vereniging Omwonenden Windenergie schreef een handboek-toolbox 'Omgevingsparticipatie bij windenergie op land'. De coöperatieve en gebiedsgerichte ontwikkeling van windparken nam een grote vlucht, met nieuwe ervaringen van Midden-Limburg en Groningen tot de Brabantse A16-zone en Windpark Krammer. De NWEA publiceerde het manifest 'Windenergie in Nederland', er werd een green deal 'Participatie van de Omgeving bij Duurzame Energieprojecten' gesloten en Holland Solar startte met werken aan een eigen gedragscode en handreiking.

Door al deze ontwikkelingen in het land, inclusief de klimaatonderhandelingen, verviel deels de urgentie en zin van een eigen Gelders kader voor wind en zon. Voor een aantal partijen was het ook niet handig op twee schaalniveaus tegelijk te onderhandelen. Uit alle geledingen is veel steun ontvangen voor deze tien adviezen, maar het was niet meer opportuun te streven naar formele ondertekening door organisaties en bedrijven. Daar komt bij dat de adviezen met steun van de vier genoemde GEA-tafels nu óók gaan over zonnevelden, maar dat het nog te vroeg is om er de zonnesector achter te kunnen verenigen.

Waarom dan toch deze tien adviezen? Wel: ze vormen een handige set uitgangspunten voor alle betrokkenen in Gelderland. Voor een deel zijn ze niet nieuw of lijken het wellicht 'open deuren', maar de alledaagse praktijk wijst uit dat ze nog lang niet altijd goed tussen de oren en in het hart zitten. Doe er uw voordeel mee!

Betrokken organisaties en bedrijven

Van de volgende organisaties en bedrijven zijn medewerkers of (bestuurs)leden betrokken geweest bij de totstandkoming van de tien adviezen. De uiteindelijke formulering van de adviezen is de verantwoordelijkheid van het projectteam.

AGEM	innogy
Agrivesta Joosten	IVN Gelderland
Alliander	K3Delta/K3
ANWB Gelderland	Lagerwey
Betuwewind	Landschapsbeheer Gelderland
Blue Bear Energy	Leisurelands
Brummen Energie	Liander
Buurtvereniging Leefbaar Reeth	Lingewaard Energie
deA	LTO Noord regio Oost
De Groene Alliantie Liemers	Natuurmonumenten Gelderland
De Wolff Nederland Windenergie/Eneco	Nederlandse Vereniging Omwonenden
Dekker Groep	Windturbines (NLVOW)
DKK Gelderland	Nederlandse Windenergie Associatie (NWEA)
Energie Samen	OutSmart/Natural Elements
EnergieVoorVier	Pondera Consult
GEA tafel Regionale samenwerking	Powerfield
GEA tafel Ruimte	Provincie Gelderland
GEA tafel Systeemintegratie	Raedthuys
GEA tafel Zon	RECRON Gelderland
Gelders Genootschap	Regio Arnhem-Nijmegen
Geldersch Landschap & Kasteelen	Regio Rivierenland
Gelderse Natuur en Milieufederatie	Renewable (Energy) Factory
Gemeente Apeldoorn	Rentmeesterskantoor van Lynden
Gemeente Arnhem	REScoopNL
Gemeente Barneveld	Rijn en IJssel Energiecoöperatie
Gemeente Berkelland	ROM3D
Gemeente Beuningen	Royal Haskoning DHV
Gemeente Bronckhorst	Samenwerking Noord-Veluwe
Gemeente Doetinchem	Staatsbosbeheer
Gemeente Ede	TenneT
Gemeente Heumen	Thermo Bello
Gemeente Lingewaard	Thoonen Juridisch Advies
Gemeente Neder-Betuwe	TWSE
Gemeente Nijmegen	Vallei Energie
Gemeente Oost-Gelre	Vereniging Energiecoöperaties Gelderland (VECG)
Gemeente Oss	Volker Wind
Gemeente Overbetuwe	Waterschap Rijn en IJssel
Gemeente Zutphen	Waterschap Rivierenland
Giesbers Groep	Wiek II
GroenKracht	WindpowerNijmegen
Hagenwind	Windunie
Hedgehog Applications	Wing
Holland Solar	IJsselwind
Hoordewindwaait Angerlo	

Projectteam

Alex de Meijer

Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF)

Wegbereider beleid voor wind en zon, draagvlak, participatie en coöperatieve ontwikkeling

06 48820433

a.de.meijer@gnmf.nl

Otto Hettinga

Vereniging Energiecoöperaties Gelderland (VECG)

Adviseur klimaatadaptatie en duurzame energie en projectleider coöperatief windpark IJsselwind

06 54297185

otto@ijsselwind.nl

Pim de Ridder

Izzy Projects en Stichting Wiek II

Vorbereider van projecten die de energievoorziening van de toekomst vormgeven: duurzaam, lokaal en eigen

06 55710803

pim@izzy-projects.nl

GNMF

Jansbuitensingel 14
6811 AB Arnhem
T 026 3523740
E gnmf@gnmf.nl
I www.gnmf.nl

IBAN NL57 INGB 0002465801
IBAN NL89 TRIO 0338 6290 25
BIC INGB NL2A
KvK 41046129
BTW 0029.89.682